

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО
ЗАХИСТУ**

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР МЕРЕЖІ ОСВІТНІХ УСТАНОВ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

ВИПУСКНА РОБОТА

на тему:

**Інноваційні педагогічні технології у навчальному процесі з підвищення
кваліфікації у сфері цивільного захисту**

слухача групи №__ з короткострокового підвищення кваліфікації з питань
цивільного захисту категорії: «Начальники (заступники начальників) навчально-
методичних центрів сфери цивільного захисту»

ОЛЕСКА ФЕДОРА ПЕТРОВИЧА

(підпис слухача)

Керівник роботи: начальник науково-методичного
центру мережі освітніх установ
цивільного захисту, кандидат наук з
державного управління
МИХАЙЛОВ В. М.

До захисту: _____

(допущено / не допущено)

(підпис керівника роботи)

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1 Розділ 1. Основні принципи та ознаки навчання дорослих.....	5
1.1 Основні принципи навчання дорослих.....	5
1.1.1 Специфіка і ознаки навчання дорослих.....	7
2 Розділ 2. Шляхи впровадження інноваційних педагогічних технологій в навчальний процес з підвищення кваліфікації у сфері цивільного захисту	13
2.1 Шляхи впровадження інноваційних інтерактивних технологій в навчальний процес	13
2.2 Елементи інтерактивної технології: активні форми і методи навчання, опис навчальних методів.....	16
ВИСНОВКИ.....	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	26
ДОДАТКИ.....	28

Вступ

Навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з

організацією та здійсненням заходів з питань цивільного захисту [1] як цілеспрямований процес передачі і подальшого застосування отриманих знань, умінь та навичок відіграє ключову роль у процесі забезпечення та підтримання здатності органів управління і сил цивільного захисту Луганської області до виконання завдань за їх призначенням [2].

Навченість керівного складу і фахівців безпосередньо впливає на такі показники стану готовності територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту Луганської області та її ланок, як:

- ступінь їх укомплектованості підготовленим персоналом;
- якість відпрацювання документів з планування діяльності у різних режимах функціонування;
- стан впровадження заходів із захисту населення і територій;
- рівень підготовки та готовності органів управління і сил до виконання завдань за призначенням.

Серед пріоритетних напрямів роботи Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Луганської області (далі – Центр) з урахуванням потреб сучасності визначено підвищення якості навчання слухачів через:

- впровадження інноваційних технологій навчання;
- викладання матеріалу за андрогогічною моделлю навчання;
- урахуванням психологічних особливостей навчання дорослої людини.

При цьому, впровадження в навчальний процес інноваційних технологій, які найбільш ефективно забезпечують комунікаційні зв'язки того, хто навчає, і того, хто навчається, сприяють утвердженню партнерських відносин та набувають все більшої **актуальності**.

Метою випускної роботи є аналіз запровадження інноваційних педагогічних технологій в практику діяльності викладачів обласних курсів удосконалення керівних кадрів (далі – обласні курси) та андрогогічного підходу

до навчання, які ефективно впливають на процес удосконалення знань, умінь та навичок слухачів.

Об'єктом дослідження є процес впровадження інтерактивних технологій навчання при викладанні на обласних курсах Центру за андрогогічною моделлю.

Предметом дослідження є активні прийоми і методи навчання дорослих.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ОЗНАКИ НАВЧАННЯ

ДОРΟΣЛИХ

1.1 Основні принципи навчання дорослих

Основною рисою технологій навчання дорослих на обласних курсах є орієнтація на чітко окреслену мету, визначення принципів і розробку прийомів оптимізації навчального процесу, а також оцінювання методів, що застосовуються.

Слухач, який навчається, розраховує на швидке застосування отриманих у процесі навчання знань, умінь та навичок [2]. Тому бажано організувати і проводити навчальний процес таким чином, щоб реалізовувати найбільш загальні принципи навчання дорослих, а саме:

- пріоритет самостійного навчання;
- принцип спільної діяльності;
- індивідуалізація навчання;
- системність навчання;
- контекстність навчання;
- принцип актуалізації результатів навчання;
- принцип елективності навчання;
- принцип розвитку освітніх потреб [10].

Докладніше продемонструємо реалізацію вищезазначених принципів.

1. Пріоритет самостійного навчання. Самостійна діяльність є основним видом навчальної роботи дорослих. Для того щоб практично використовувати цей принцип, необхідна значна попередня підготовка - складання програм навчання, підбір навчального матеріалу, придбання і створення навчальних комп'ютерних програм. Тут недостатньо складання списку літератури. Цей принцип забезпечує для дорослої людини можливість неспішного ознайомлення з навчальними матеріалами, запам'ятовування термінів, понять, класифікацій, осмислення процесів і технологій їх виконання.

2. Принцип спільної діяльності проявляється в тому, що педагогічні працівники перед тим, як навчати, з'ясовують не тільки категорію слухачів та їх потреби у знаннях, які можуть допомогти виконувати певні функції у сфері

цивільного захисту, а також детально вивчають Паспорт ризику виникнення надзвичайних ситуацій конкретного міста, району та іншу інформацію.

3. Індивідуалізація навчання. Принцип індивідуального підходу до навчання на обласних курсах визначається на основі анкетування слухачів та їх тестування. Тестування дозволяє встановити рівень знань та компетентності слухачів у виконанні покладених на них повноважень (завдань і обов'язків) у сфері цивільного захисту [4]. Після цього викладачі складають соціально-психологічний портрет слухачів для подальшого урахування виявлених характеристик його особистості при опрацюванні робочої навчальної програми [5].

4. Системність навчання. Він полягає у відповідності цілей і змісту навчання, які визначені робочою навчальною програмою, його формам, методам, засобам навчання і оцінки результатів [5]. Системність можна розуміти і як систематичність, тобто безперервність або регулярність навчання, причому з урахуванням результатів попереднього навчання і нових потреб в навчанні. Тобто, навчання на обласних курсах проходить з урахуванням очікуваного результату слухачів для подальшого його практичного використання та втілення. Для цього викладачі підбирають саме ті форми та методи, які будуть використовувати при навчанні даної категорії слухачів [4].

5. Контекстність навчання. Відповідно до цього принципу, з одного боку, передбачає конкретні, життєво важливі цілі, пов'язані з виконанням соціальних ролей, а з іншого боку, будується із врахуванням професійної, соціальної, діяльності слухачів та часових, просторових, побутових і соціальних факторів. Саме з урахуванням даного принципу побудовані робочі навчальні програми, які є актуальними саме тут і зараз [5].

6. Принцип актуалізації результатів навчання. Виконання цього принципу забезпечується попередніми принципами - системності, практичної затребуваності результатів навчання, індивідуального підходу, використання напрацьованого досвіду.

7. Принцип елективності навчання. Він означає надання певної свободи при виборі цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання й оцінки результатів [4].

8. Принцип розвитку освітніх потреб. Згідно з цим принципом оцінка результатів навчання здійснюється шляхом виявлення реального ступеня засвоєння навчального матеріалу і визначення того мінімуму, без якого неможливе досягнення поставленої мети, а процес навчання будується з метою формування нових освітніх потреб, конкретизація яких здійснюється після досягнення певної мети [4].

1.2 Специфіка і ознаки навчання дорослих

Треба зазначити, що рамки навчання дорослих досить специфічні стосовно часових можливостей працюючих людей (відволікатися від роботи на довший термін), а головне, максимально швидкої потреби у застосовуванні набутих знань і вмінь.

Крім того, необхідно взяти до уваги «як» дорослі «поводяться» навчаючись. Англійський дослідник - андролог Ален Роджерс (A.Rogers) виокремив кілька значимих для організації навчального процесу особливостей цієї поведінки. Він зазначив, що дорослі коли вчаться:

- є націленими на проблему, що базується на визначенні безпосередніх цілей. Замість того, щоб вивчати одну дисципліну повністю, дорослі схильні зазирнути у різні дисципліни, щоб використати отримані знання для вирішення наявної проблеми;
- найчастіше вчаться епізодично (чергується з періодами роботи/відпочинку);
- схильні вчитися через процес спроб та помилок. Часто використовують знання та попередній досвід, а також випробовують декілька можливих рішень;
- як і діти можуть навчитися через імітацію. Однак їм потрібно частіше в цьому вправлятися, щоб зберегти знання;

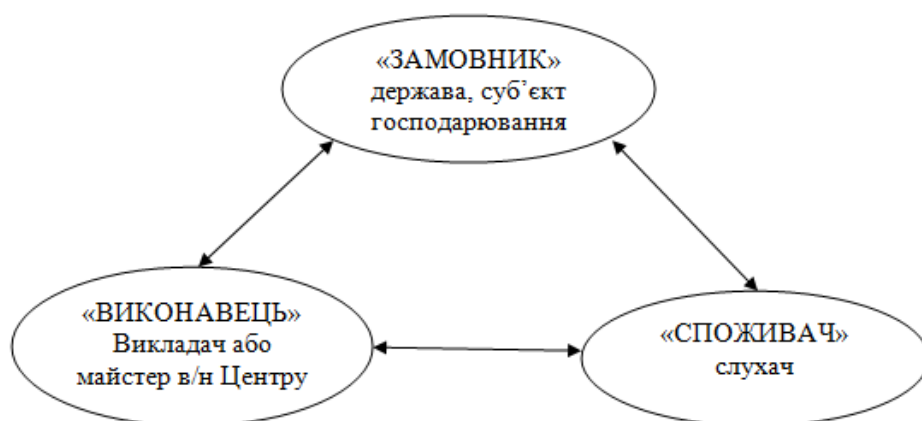
- займаються створенням значущого цілого та вибором основних ідей з нової інформації. Нова інформація після цього поєднується із вже існуючими знаннями та досвідом. На пам'ять дорослі менше покладаються [11].

Таким чином можна зробити висновок, що основним завданням навчання дорослих є надання можливості їм негайно покращувати результати своєї діяльності в ситуації обмежених ресурсів: часу, грошей.

Функціональне навчання на обласних курсах зорієнтовано на навчальні потреби слухачів. При невеликому обсязі часу викладачам необхідно подати слухачам велику кількість інформації з урахуванням їх специфічних потре. Цієї мети вони досягають завдяки правильному підходу «навчання дією», а також використанню найбільш дієвих методів та форм навчання.

Підхід «навчання дією» передбачає таке покращення (полегшення) вже безпосередньо під час виконання учасниками навчання їхніх нагальних професійних завдань, частково на самому навчанні, перетворюючи його в елемент роботи, а не «відкладеним корисним», але все-таки додатком до основних обов'язків.

У рамках дорослого навчання завжди існують три ролі: «замовник навчання» (клієнт) — «виконавець програми» — «споживач навчального продукту» (мал. 1.1). У нашому випадку «замовником навчання» виступає держава (навчання за держзамовленням) або суб'єкт господарювання (навчання за контрактом) [2], «виконавцем програми» - викладач та «споживачем навчального продукту» є слухач, який прийшов на навчання [7].

Мал. 1.1

Проаналізувавши мотиви участі у навчанні «споживачів» ми виокремили декілька з них, а саме:

- отримати посвідчення про функціональне навчання, навіть якщо навчання саме по собі не цікавить;
- побути в певному середовищі для обміном досвіду або нових знайомств;
- навчитись чомусь «потрібному» і тому, що можна швидко втілити у життя;
- отримати «натхнення» від викладачів для підвищення мотивації до власних досягнень.

Зміщення акцентів лише на один з цих мотивів призводить до перекосів стосовно практичних навчальних результатів – вони стають зовсім формальними і тому часто непотрібними. В ситуації акценту на задоволення учасників самим навчальним процесом, все перетворюється в «розвагу», що в кінцевому рахунку теж призводить до зниження якості результату, корисного в застосуванні на практиці, або навіть його імітації.

Мотиви «замовників» бувають різними: від «утилізації грошей на навчання» до отримання фахівців, готових до виконання конкретних завдань з питань цивільного захисту. Так само як і мотиви «виконавців»: від «відчитати години» до «розвитку конкретних знань і вмінь, навичок в учасників, навчання».

Навчаючи слухачів ми концентруємо увагу на варіанті, коли всі сторони сфокусовані на отриманні конкретних вимірюваних (не оцінками, а демонстрацією знань, вмінь та навичок) навчальних результатів, які тісно корелюються з потребами «учасників» та запитом «замовників».

Дорослі люди вчаться ефективно, коли мають мотивації до навчання. Для кожного учасника вони специфічні, крім того можуть змінюватися протягом навчального процесу. Тому викладачу варто підтримувати і розвивати мотиваційний клімат у навчальній групі. Для цього він готуючись до кожного наступного свого кроку в реалізації навчальної програми має довідуватися про дійсні початкові потреби учасників на даному етапі. Знаходження реальних

потреб є найважливішим джерелом мотивації і зацікавлення для слухачів. Викладачу доцільно постійно на них посилатися, шукати можливості їх задоволення. Наступний важливий елемент навчання дорослих - створити безпечне, позитивне навчальне середовище:

- пояснити перебіг навчання і характер очікувань стосовно слухачів;
- починати з простих і легких завдань, поступово збільшуючи вимоги;
- робити ті кроки, які сприяють успіхам, а ризик поразки був мінімальним;
- не порівнювати слухачів між собою і не створювати конкуренції;
- показувати успіхи слухачів, поцінювати досягнення, вказувати перспективи розвитку;
- застосовувати різноманітні методи і техніки так, щоб охопити всіх учасників, враховуючи їх індивідуальні потреби: говорити до «слухачів», писати для «візуалів», завдання, ігри, симуляції – для «діячів»;
- розпізнати і визнати знання і досвід учасників, звертатися до подій з життя учасників;
- розвивати те, що учасники вже вміють і можуть;
- створювати можливість для обміну досвідом між учасниками;
- не критикувати вмінь і знань учасників, які вони вже мають, не руйнувати вже існуючих надбань, бо це викличе опір до нових змістів;
- застосовувати техніки з високим рівнем участі: стимуляції, відігравання ролей, дискусії [9].

Визначаючи обмеження у впливі на слухачів та різні позиції і погляди, на яких вони перебувають в конкретний момент навчального процесу, пропонуємо деякі стратегії викладача, корисні для усіх сторін досягнення погоджених результатів навчального процесу (Таблиця 1.1) [12]:

Таблиця 1.1 «Вибір стратегії»

ПОЗИЦІЇ		ВИБІР СТРАТЕГІЇ
якщо ваші слухачі...	тому вони, можливо...	і ви можете...
1	2	3
налаштовані виключно	готові дяти	представити їм практичні

доброзичливо		пропозиції робити акцент на мотивації, а не на інформації і доказах
налаштовані доброзичливо	вже багато в чому поділяють ваші погляди	підтримати і укріпити існуючі думки і установки, щоб заохотити до дії
помірно доброзичливо	готові прийняти вашу точку зору, але без особливих зобов'язань	підсилити позитивну установку підкреслюючи докази, які підкріплюють вашу точку зору; підкреслити інформацію, на користь думки або необхідності діяти
1	2	3
ні за – ні проти	не інформовані нейтральні байдужі	підкреслити аргументи з якими варто погодитися, або діяти зосередитися на тому, щоб дати їм можливість побачити важливість вашої пропозиції або серйозність проблеми
не зовсім згодні	сумніваються в розумності вашої позиції	надати їм докази, які допоможуть їм краще зрозуміти вашу позицію
не згодні	дотримуються думок, протилежних вашим	навести яскраві і переконливі аргументи; зосередитися на тому, щоб показати інші

		думки, а не на тому щоб спонукати їх до дії
Налаштовані вороже	абсолютно не готові сприймати вашу позицію	навести аргументи, які дадуть змогу засумніватися в «правильності» їх позиції; намагатися зробити зрозумілою вашу точку зору

Таким чином можна зробити висновок, що визначення стратегії викладача при проведенні навчальних занять з конкретною групою слухачів – важлива складова забезпечення ефективності навчання в цілому.

РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС З ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

2.1 Шляхи впровадження інноваційних інтерактивних технологій в процес навчання Центру

Впровадження інноваційних педагогічних технологій в навчальний процес з підвищення кваліфікації у сфері цивільного захисту в Навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Луганської області є пріоритетним напрямком роботи керівництва та педагогічної ради і здійснюється за допомогою колективної та індивідуальної методичної роботи [3].

Колективними формами роботи є:

- засідання методичних комісій;
- Дні викладача і майстра виробничого навчання (День професійної майстерності);
- інструктивно-методичні, показові, відкриті та пробні заняття.

Велике значення має проведення двічі на рік Дня професійної майстерності, який проводиться з метою удосконалення педагогічної майстерності, вироблення єдиних поглядів на методику проведення занять, навчань, тренувань, ефективного використання навчально-матеріальної бази. У ці дні на навчально-матеріальній базі курсів проводяться показові заняття, навчання, тренування, майстер-класи, тренінги. Організуються педагогічні читання та лекції з педагогіки і психології, вивчаються фахові матеріали, опубліковані в пресі, доводяться до відома нормативно-правові акти та документи, здійснюється обмін досвідом роботи [3].

Інструктивно-методичні заняття проводяться найбільш досвідченими педагогічними працівниками з важливих та складних тем занять, питань здійснення науково-методичної роботи, впровадження її результатів у навчальний процес.

Показові заняття (лекції, семінари, практичні заняття тощо) проводяться найбільш кваліфікованими педагогічними працівниками з метою показу зразкової організації та передових методик проведення занять, ефективнішого використання технічних засобів навчання,

Не рідше одного разу на місяць відповідно до розкладу навчальних занять в Центрі проводяться відкриті заняття. Метою їх проведення є здійснення педагогічного контролю, виявлення рівня професійної майстерності викладачів і майстрів виробничого навчання, обмін досвідом та надання допомоги педагогічним працівникам в організації та проведенні занять.

Обговорення результатів проведення відкритих занять здійснюється на засіданнях методичних комісій курсів удосконалення керівних кадрів та курсів 3 категорії.

Пробні заняття проводяться за рішенням начальника Центру новоприйнятими викладачами та майстрами виробничого навчання з метою визначення їх готовності до самостійного проведення занять зі слухачами.

Індивідуальними формами методичної роботи в Центрі є:

- методичні консультації;

- наставництво;
- стажування;
- самоосвіта.

Особливу ту вагу ми приділяємо самоосвіті педагогічних працівників, яка включає підвищення рівня знань за фахом, загальної та професійної культури, вивчення передового педагогічного досвіду, участь у науковій та науково-методичній роботі.

У рамках проведення функціонального навчання можна зустріти вислови: «нові методи викладання, інтерактивні методики» стосовно застосування тих видів початкової діяльності, які не є лекцією. А ще, якщо ці види навчальної діяльності мають у назві іноземне слово, то це вважається вже дуже «інноваційно». Хоча, якщо ближче придивитись до цих методів, то вони давно відомі, і навіть колись застосовувались, чи застосовуються, але вкрай рідко та іноді без дотримання вимог до застосування. У наведеній таблиці видно, що це потужний ресурс (Таблиця 2.1) [12]:

Таблиця 2.1 «Навчальні методи»

Навчальні методи	
Інтерактивна лекція	Перегляд відеозапису
Запитання-відповіді	Панельна дискусія
Обговорення, дискусія	Презентація
Кейс-технології	Тест/анкета
Ділові ігри	Навчаючи вчусь
Тестування	Дискусія в малій групі
Мозковий штурм	Дискусія в великій групі
Робота в групах	Інтерактивні технології
Криголам	

Під інноваціями у навчанні ми розуміємо (у широкому значенні) процес створення, поширення нових методів і засобів (нововведень) для розв'язання тих дидактичних проблем, які вирішуються звичними, традиційними методами, а також результат творчого пошуку нестандартних розв'язань різноманітних

педагогічних проблем: нові технології, оригінальні дидактичні ідеї, форми і методи навчання [8].

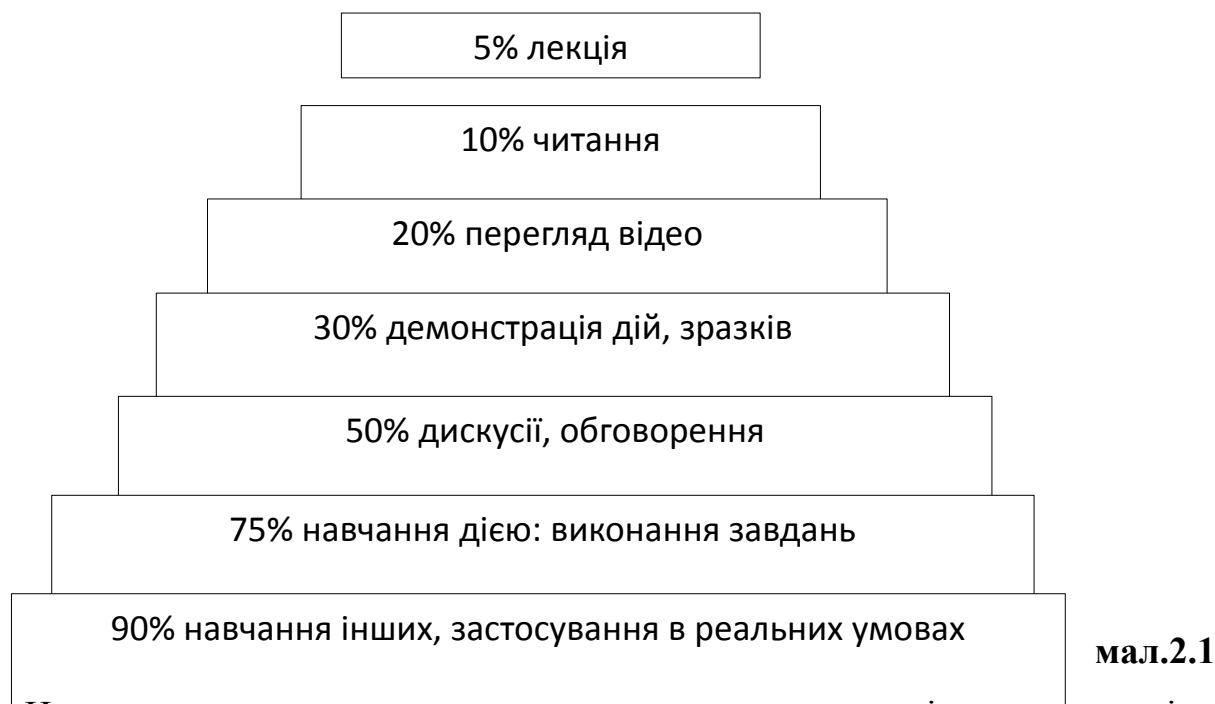
Інтерактивне навчання дорослих визначаємо як такий спосіб організації їх навчально-пізнавальної діяльності, що здійснюється з урахуванням інтересів і запитів, життєвого і професійного досвіду слухача у формах партнерської взаємодії всіх суб'єктів навчального процесу. Інтерактивне навчання дорослих спрямоване на забезпечення спільного процесу пізнання, отримання знань, умінь, навичок, здобуття необхідних компетенцій у спільній діяльності через діалог, полілог слухачів між собою й викладачем, а також через пряму взаємодію з навчальним оточенням або навчальним середовищем, що забезпечує високий рівень мотивації до навчання і моделює реальність, у якій учасники знаходять для себе галузь застосування набутого досвіду [13].

Таким чином, при інтерактивному навчанні всі учасники навчального процесу взаємодіють між собою, обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії колег і свою власну поведінку, занурюються в реальну атмосферу ділового співробітництва з розв'язання низки проблем відповідно до їх інтересів, потреб і запитів. При цьому відбувається постійна зміна видів навчальної діяльності: ігри, дискусії, робота в малих групах, невеликий теоретичний блок (міні-лекція).

2.2 Елементи інтерактивної технології: активні форми і методи навчання, опис навчальних методів

На підставі досліджень, американський педагог Вернон Мегнесон зробив висновки, що *засвоюємо 10% того, що читаємо, 20% того, що чуємо, 20% того, що бачимо, 50% того, що бачимо і чуємо, 75% того, що говоримо, 90% того, що говоримо і робимо*, (мал.2.1). Тому можна сказати, що як не намагаєшся, як чудово й артистично не розповідаєш нову тему, а в пам'яті у слухачів залишається лише 20% від почутого. Тому виходить, що

найефективніші методичні прийоми – ті, які спонукають до активної діяльності [11].

Навчання дорослих акцентоване на розвиток в учасників навчання вмінь та практичних навичок і необхідної і достатньої для цього інформації (власне у такій послідовності) з метою їх безпосереднього та негайного застосування в робочому середовищі. Тому, у Центрі викладачі викладають матеріал так, щоб слухачі набули практичних знань, отримали допомогу у сфері цивільного захисту.

Неможливо визначити цінність навчального методу самого по собі, без його зв'язку із очікуваними результатами курсу. Метод викладання можна вважати «добрим» тоді, коли він сприяє досягненню навчальних результатів у навчальній сфері відповідно до завдань курсу. Розробляючи план проведення заняття, ми маємо розуміти, які види навчальної діяльності відповідають різним навчальним завданням [4]. Також вирішити, що є головним у завданні: зміна знань учасників, їхнього ставлення, поведінки чи розвиток умінь?

На певній стадії розробки навчального заходу викладачі та майстри Центру ставлять таке запитання: «Який метод слід використати?». Фундаментальним критерієм у виборі методів навчання має бути відповідність цього методу завданням курсу і рівню очікуваних результатів.

Наведемо приблизний, на нашу думку, зв'язок навчального методу і результату (Таблиця 2.2) [12]:

Таблиця 2.2 «Зв'язок методу і результату»

Навчальний метод	Набуття знань	Розвиток умінь	Зміна ставлення
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Прослухати лекцію	+		
Подивитись демонстрацію	+		
Читання з подальшим обговоренням	+		
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Групова дискусія	+		+
Навчальні ситуації, кейси	+	+	
Рольові ігри	+	+	
Групові проекти	+	+	+
Перегляд відеозапису	+		+
Панельна дискусія	+		+
Презентація		+	
Криголам			+
Рефлексія			+
Тест/анкета	+		
Мозковий штурм	+		
Індивідуальні проекти	+	+	

Кожен метод, сам по собі, не є ні «добрим», а ні «поганим». Він стає таким або іншим тільки стосовно актуальної навчальної ситуації: завдань навчання, часових рамок, специфіки учасників тощо. Одним з критеріїв для обрання методу є аналіз переваг і недоліків методу у зв'язку з відповідним завданням, що ми і пропонуємо у Таблиці 2.3 [12].

Таблиця 2.3 «Переваги та обмеження методів»

Переваги навчального методу	Обмеження навчального методу	Рівень попередньої підготовки для застосування обраного методу
Лекція		
<ul style="list-style-type: none"> - прямий та логічний спосіб презентації фактичного матеріалу; - може представляти досвід, який надихає; - застосовується для великих груп 	<ul style="list-style-type: none"> - необхідними є високо розвинуті навички публічного виступу; - аудиторія має пасивну роль; - результати навчання важко виміряти; - одностороння комунікація 	<ul style="list-style-type: none"> - мають бути чіткі інструкції і підбиття підсумків; - ефективність пов'язана із часовими рамками та наповненістю змісту; - чи відповідає зміст конкретній аудиторії?; - включає приклади
Лекція з дискусією		
<ul style="list-style-type: none"> - залучає учасників одразу після лекції ставити запитання, просити про уточнення та ставити під сумнів окремі твердження; - лекція може доповнюватись, змінюватись під впливом дискусії 	<ul style="list-style-type: none"> - часові рамки можуть обмежити можливості дискусії - ефективність пов'язана із відповідністю поставлених питань і проведених дискусій; - потребує гнучкості від викладача щодо швидкої зміни «інструментів» (засобів) 	<ul style="list-style-type: none"> - викладач має бути готовим дозволити учасникам ставити питання впродовж лекції; - викладач має передбачити можливі складні запитання і заготувати відповіді на них заздалегідь; - викладач має вміти вести дискусію
Мозковий штурм		
<ul style="list-style-type: none"> - вправа на активне слухання, яка сприяє креативному мисленню 	<ul style="list-style-type: none"> - може бути не сфокусованим; - потребує жорстких 	<ul style="list-style-type: none"> - викладач обирає проблемне питання та формулює його;

Переваги навчального методу	Обмеження навчального методу	Рівень попередньої підготовки для застосування обраного методу
<p>та збору ідей; - заохочує повну участь – всі ідеї є прийнятними і важливими; - формується з досвіду та діяльності групи; - створюється дух співпраці; - нова ідея запалюється іншими ідеями</p>	<p>часових рамок – 5-7 хвилин; - учасники можуть зіткнутись із складністю абстрагуватись від відомої їм реальності; - якщо немає відповідного рівня управління процесом – породжує критицизм та негативні оцінки; - цінність процесу для учасників тісно співвідноситься з рівнем їхньої зрілості</p>	<p>- викладач має бути готовим втрутитись, коли процес безнадійно «скочується донизу»</p>
Відеоматеріали та електронні презентації		
<p>- цікавий спосіб презентувати зміст навчання або проблемні питання; - привертає та утримує увагу групи; - виглядає професійно; - стимулює дискусію.</p>	<p>- може підняти цілу низку проблемних питань, які важко звести до сфокусованої дискусії; - дискусія може не викликати повної участі - більш ефективний, коли поєднаний із дискусією після перегляду</p>	<p>- потребує наявності та налаштування обладнання; - ефективний, якщо викладач готовий до дискусії після перегляду; - потрібні ретельно підібрані епізоди чи візуальний ряд</p>
Дискусія		
<p>- збирає ідеї та досвід групи; - ефективна після презентації, фільму чи досвіду, які треба проаналізувати; - дозволяє кожному взяти участь у активному обговоренні</p>	<p>- не працює із аудиторією, яка є більшою ніж 20 людей - кілька учасників можуть домінувати; - деякі учасники можуть не долучитись у зв'язку із часовими обмеженнями; - може завести у «глухий кут»</p>	<p>- Потребує ретельної підготовки викладача до процесу спрямування дискусії; - потребує підготовки і визначення питань</p>
Дослідження випадку (Кейс)		
<p>- розвиває аналітичні навички та</p>	<p>- слухачі можуть не бачити зв'язку із</p>	<p>- випадок (кейс) має бути чітко визначеним та</p>

Переваги навчального методу	Обмеження навчального методу	Рівень попередньої підготовки для застосування обраного методу
навички розв'язання проблем; - сприяє пошуку рішень для комплексних завдань чи проблемних питань; - дозволяє слухачам застосувати набуті знання та досвід	власними реальними ситуаціями - невідповідність поданої інформації може призвести до незадовільних результатів - не застосовують на початковому рівні навчання	описаним; - кроки дослідження випадку мають бути ретельно запланованими
Дискусія у малих групах		
- залучає до участі кожного; - створює відчуття комфорту та безпеки для учасників; - сприяє досягненню консенсусу	- потребує ретельного обдумування мети кожної малої групи; - групи можуть «заблукати в нетрях»	- потребує підготовки конкретних завдань для групи та чіткого формулювання запитань, на які вона має відповісти, і форми представлення результатів
Анкетування та письмова рефлексія		
- дозволяє учасникам думати про себе, не підпадаючи під вплив групи - індивідуальними поглядами згодом можна обмінятись у групі	- може використовуватись тільки в дуже короткий період часу	- викладач має підготувати роздатковий матеріал для кожного; - запланувати подальші кроки опрацювання отриманих учасниками результатів

Для ілюстрації теоретичного матеріалу викладач повинен використовувати численні цікаві приклади, барвисту та переконливу мову, щоб підкреслити ретельно організовану послідовність ідей, а також мати приємний голос, що будить увагу. Проте ефективне сприйняття лекційного матеріалу обмежене в більшості випадків 15-20 хв.

Враховуючи реалії сьогодення, більш ефективними для роботи з дорослою аудиторією слід вважати інтерактивні методи навчання, які, в основному, мають імітаційні форми проведення.

Метод «Снігова куля» - це метод колективного пошуку спільного рішення або спільного погляду на певне питання. Кожен учасник вносить у

формулювання власний неповторний досвід, який є важливим і потрібним. Проведення заняття цим методом передбачає наявність доброї атмосфери в групі, тому рекомендовано перед початком семінару провести **криголам** (*Додаток 1*), який би створив вільну атмосферу та заохотив учасників до подальшої роботи. На першому етапі слід індивідуально записати риси зазначеного питання на аркуші паперу, потім необхідно об'єднати слухачів у пари і дати час для обговорення завдання та прийняття узгодженого рішення, пари обов'язково мають досягти згоди щодо відповіді; далі пари об'єднуються у четвірки, якщо група велика – можна об'єднати четвірки у більш великі групи. Наприкінці заняття учасники повинні дійти згоди щодо поставленого питання та виробити спільне рішення [13].

План заняття міститься у *Додатку 2*.

Метод «Анкета «5 з 25» - є методом поглибленого і впорядкованого дискутування великого матеріалу з наступним загальним за демократичним вибором групою. Допомогає вибрати пріоритетне рішення після поглибленого аналізу всіх інших виборів і можливостей. Метод є особливо придатний, коли маємо на меті детальне осмислення рис характеру, функції, діяльності, яку мусить виконувати особа на конкретній посаді (наприклад, міський голова, голова місцевої державної адміністрації, керівник суб'єкту господарювання тощо). Анкету можна застосувати також тоді, коли маємо детально осмислити різні шляхи діяльності і вибрати найбільш перспективний. У підсумку з впевненістю застосовуємо міні-лекцію [13].

План заняття міститься у *Додатку 3*.

Метод «Дельфі» - слово «дельфа» походить від давньогрецької назви міста Дельфи, яке відоме своїми «дельфійськими оракулами», до яких звертались за порадою. Суть методу полягає не тільки в генеруванні правильних відповідей на висунуті навчальні питання, але й у виробленні узгоджених відповідей. Замість групового обговорення проводиться індивідуальне опитування слухачів за попередньо підготовленими питаннями.

Етапи організації заняття:

- розробка питань за темою і запис їх на окремих аркушах;
- видача аркушів кожному слухачу з проханням відповісти на питання;
- письмові відповіді на питання;
- аналіз отриманих відповідей, вибір найбільш правильних з них;
- публічне обговорення відповідей (без назви їх авторів).

За необхідністю процедура повторюється. Метод «дельфі» виключає навіюваність групової думки і дозволяє висловити свою точку зору на проблему [13]. (Приклад питань міститься у *Додатку 4*)

Метод «Моделювання ситуації». Моделювання ситуації (симуляція, імітування) є моделлю реальності. Цей метод передбачає тренування поведінки при використанні вміння слухача та аналізуванні явищ у безпечних. Симуляція хоча й повинна стосуватися реальності, але не простим її відображенням, а тільки спрощенням процесів, які відбуваються в реальності. На відміну від методу, який полягає в тому, що учасники грають певні ролі, в симуляції вони повинні поводитись в природний спосіб, фіктивною є лише створювана ними реальність, а не поведінка учасників. Завдяки участі у симулюванні учасники можуть відчутти свою природну поведінку в різних ситуаціях.

Симуляція застосовується для навчання конкретних умінь, які часто використовуються слухачами [13]. Приклад плану заняття з використанням методу симуляції міститься у *Додатку 5*.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок, що впровадження в практику роботи викладачів обласних курсів інноваційних інтерактивних технологій, активних форм і методів навчання дорослих – необхідна умова досягнення високих результатів.

ВИСНОВКИ

В останні роки ДСНС України переглядає терміни та форми функціонального навчання, що реалізуються центрами [6]. Так, для слухачів з числа керівників місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх заступників, керівників структурних підрозділів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування тривалість навчання за робочими навчальними програмами скорочено з 72 годин до 45 годин. Для слухачів з числа керівників суб'єктів господарювання та їх заступників, залежно від чисельності працюючих та категорії за заходами цивільного захисту такого суб'єкта, тривалість навчання за робочими навчальними програмами скорочено з 72 годин до 27 годин. З іншими категоріями осіб керівного складу та фахівцями рекомендовано проводити функціональне навчання за програмами постійно діючих семінарів тривалістю до 18 годин (раніше тривалість навчання становила до 36 годин).

Перед Центрами поставлені завдання:

- функціональне навчання не повинно бути невинновданно обтяжливі для суб'єктів забезпечення цивільного захисту;
- при визначенні тематичного наповнення робочих програм не допускати їх перенасичення загальною тематикою, що не враховує конкретні посадові обов'язки з цивільного захисту слухачів;
- змістити акценти із передачі знань шляхом проведення зі слухачами лекцій та семінарів, на забезпечення умов, необхідних для самостійного вирішення ними практичних завдань зорієнтованих на задоволення реальних потреб суб'єктів забезпечення цивільного захисту.

На наш погляд, можливий лише один шлях досягнення мети функціонального навчання в умовах реалізації поставлених ДСНС України завдань щодо суттєвого скорочення термінів навчання – це активне впровадження у навчальний процес інноваційних педагогічних технологій.

Таким чином, ми дійшли висновку, що впровадження інноваційних інтерактивних технологій в навчальний процес спрямоване на забезпечення спільного процесу пізнання, отримання знань, умінь, навичок, здобуття необхідних компетенцій у спільній діяльності через діалог, полілог слухачів між собою й викладачем, а також через пряму взаємодію з навчальним оточенням або навчальним середовищем, що забезпечує високий рівень мотивації до навчання і моделює реальність, у якій учасники знаходять для себе галузь застосування набутого досвіду.

Ми довели, що при інтерактивному навчанні всі учасники навчального процесу взаємодіють між собою, обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії колег і свою власну поведінку, занурюються в реальну атмосферу ділового співробітництва з розв'язання низки проблем відповідно до їх інтересів, потреб і запитів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-УІ.
- 2) Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2013 р. № 819 «Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту»;
- 3) Наказ МВС України від 29.05.2014 р. № 523 «Про затвердження Типового положення про територіальні курси, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності», зареєстровано: Мін'юст України від 13.06.2014 № 624/25401;
- 4) Наказ МВС України від 21.10.2014 р. № 1112 «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу з функціонального навчання», зареєстровано: Мін'юст України 05.11.2014 № 1398/26175;
- 5) Наказ МВС України від 21.10.2014 р. № 1113 «Про затвердження Вимог до структури та змісту програм функціонального навчання, зареєстровано: Мін'юст України 05 листопада 2014 р. за N 1399/26176
- 6) Наказ ДСНС України від 19.02.2016 р. № 83 «Про затвердження Організаційно-методичних вказівок з підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях»;
- 7) Інноваційні технології навчання в системі підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців// Під. заг. ред. В. Г. Логвінова та С. К. Хаджирасвої. – Одеса: ОРІДУ УАДУ, 2002. – 253 с.

- 8) Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку//За заг. ред. академіка О. Г. Мороза. – К.: МАУП, 1994. – 196 с.
- 9) Сайт Міністерства освіти і науки України, www.mon.gov.ua
- 10) Драйден Г., Восс Дж. Революція в навчанні. – Львів: Літопис, 2005. – 542 с.
- 11) Садкіна В.І., 101 педагогічна ідея як зробити урок. – «Основа», Харків, 2009. – 88с.
- 12) Ольга Пашко. Навчання дорослих: виклики, специфіка, інтерактивні методи. – Львів – Київ – Торонто: Посібник, 2013. – 105 с.
- 13) Сисоєва С.О. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти / С.О. Сисоєва, Кристопчук Т.Є. – Луцьк, ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 460 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Методи криголаму; методи актуалізації та закріплення знань:

1. «Очікування». Мета прийому – прояснення очікувань побоювань слухачів, що дозволить викладачеві краще зрозуміти свої дії, формування слухачами власної мети діяльності, мотивація та усвідомлення відповідальності за досягнення певних результатів. Порядок роботи: визначити чого очікують від роботи на занятті присутні; запропонуйте всім слухачам продовжити речення «Від цього заняття я очікую...»; попросить висловлюватись лаконічно; хтось (можливо викладач) занотовує всі висловлювання на дошці; наприкінці заняття обов'язково зверніться до цих записів.

2. «Добрі слова». Мета прийому – налаштувати аудиторію на позитивний настрій. починаємо заняття з добрих слів, викладач починає – а слухачі продовжують: «Я дарую вам гарний настрій...»

3. «Оцінка». Мета прийому визначення та формулювання емоційних та інформаційних підсумків заняття кожним зі слухачів, емоційне завершення роботи. Порядок роботи: викладач просить слухачів уявити, що перед ними знаходиться великий кейс, де вміщені всі знання, уміння, навички, думки, ідеї, що вони отримали на занятті і зараз кожен може взяти собі будь-що.. він пропонує по черзі сказати: «Я йду з цього заняття з...» (назвати з чим).\

4. «Незакінчене речення». Мета: оперативне залучення слухачів до діяльності, взаємодія, актуалізація опорних знань чи мотивація навчальної діяльності. *Порядок роботи:* викладач формулює незакінчене речення і пропонує слухачам його закінчити. Кожний наступний учасник обговорення повинен починати свій виступ із запропонованої формули. «На сьогоднішньому занятті для мене

найбільш важливим відкриттям було...», «Ця інформація дозволяє нам зробити висновок, що...», «Це рішення було прийняте тому, що...». Викладач надає слово одному із бажаючих. Вислуховуються кілька слухачів.

Додаток 2

Варіант плану проведення заняття методом «Снігова куля»

Тема: «Проведення оцінки ризиків виникнення надзвичайних ситуацій на суб'єктах господарювання»

Мета: слухачі повинні набути практичних навичок визначення ризиків на території суб'єкту господарювання

Хід заняття

1. Вступ. Викладач пояснює, що метою заняття є визначення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій на території їхніх суб'єктах господарювання.
2. Індивідуальна робота. Слухачі індивідуально визначають та записують 10 основних загроз.
3. Робота в командах. Слухачі працюють в командах з 2-х – 3-х осіб (в залежності від кількості слухачів). Викладач дає аркуш кожній команді та просить протягом 10 хв. Розробити спільні 10 загроз.
4. Коли групи закінчили, викладач ділить учасників на 2 нові групи, об'єднуючи їх з попереднього етапу. Кожній групі дає новий аркуш і просить на основі розроблених правил скласти спільні 10 загроз.
5. Заключна дискусія – представники нових груп презентують нові спільні загрози виникнення на території суб'єктів господарювання. В розмові з їх учасниками викладач підкреслює переваги кожної з них. Доповнює, якщо в результатах відсутні важливі елементи. Закінчити заняття можна міні-лекцією з урахуванням відповідей слухачів.

Додаток 3

Варіант плану проведення заняття методом «Анкета «5 з 25»

Тема: «Функції керівників суб'єктів господарювання у сфері цивільного захисту»

Мета: ознайомити сліхачів з основними функціями керівників суб'єктів господарювання у сфері цивільного захисту

I етап – підготовка анкети

Листок із 25 можливостей ми готуємо завчасно. Опрацьовуючи матеріал перед заняттями, спираємось передусім на джерельну базу теми, враховуємо думку фахівців, проводимо аналіз середовища і ситуації, котра має бути предметом розгляду навчальної групи. Істотним є також, щоби всі запропоновані формулювання були позитивні, і, що важливо, серед них було щонайменше 10 – 15 так само важливих пропозицій. Комплект не може бути легким для вибору.

Завдання і обов'язки суб'єктів господарювання

№з/п	Назва заходу
1	забезпечення виконання заходів у сфері цивільного захисту на об'єктах суб'єкта господарювання;
2	забезпечення відповідно до законодавства своїх працівників засобами колективного та індивідуального захисту;
3.	розміщення інформації про заходи безпеки та відповідну поведінку населення у разі виникнення аварії;
4.	організація та здійснення під час виникнення надзвичайних ситуацій евакуаційних заходів щодо працівників та майна суб'єкта господарювання;
5.	створення об'єктових формувань цивільного захисту;
6.	створення диспетчерських служб;
7.	проведення оцінки ризиків виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах суб'єкта господарювання, здійснення заходів щодо неперевищення прийнятних рівнів таких ризиків;
8.	здійснення навчання працівників з питань цивільного захисту, у тому числі правилам техногенної та пожежної безпеки;
9.	декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки;
10.	розроблення планів локалізації та ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки;
11.	проведення об'єктових тренувань і навчань з питань цивільного захисту;
12.	забезпечення аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання;
13.	здійснення за власні кошти заходів цивільного захисту, що зменшують рівень ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
14.	забезпечення безперешкодного доступу посадових осіб органів державного нагляду, працівників аварійно-рятувальних служб, з якими укладені угоди про аварійно-рятувальне обслуговування суб'єктів господарювання, для проведення обстежень на відповідність протиаварійних заходів планам локалізації і ліквідації наслідків аварій

	на об'єктах підвищеної небезпеки та потенційно небезпечних об'єктах, сил цивільного захисту – для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
15.	забезпечення дотримання вимог законодавства щодо створення, зберігання, утримання, використання та реконструкції захисних споруд цивільного захисту;
16.	здійснення обліку захисних споруд цивільного захисту, які перебувають на балансі (утриманні);
17.	дотримання протиепідемічного, протиепізоотичного та протиепіфітотичного режиму;
18.	створення і використання матеріальних резервів для запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
19.	розроблення заходів щодо забезпечення пожежної безпеки, впровадження досягнень науки і техніки, позитивного досвіду із зазначеного питання;
20.	розроблення і затвердження інструкцій та видання наказів з питань пожежної безпеки, здійснення постійного контролю за їх виконанням;
21.	забезпечення виконання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, а також виконання вимог приписів, постанов та розпоряджень центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сферах техногенної та пожежної безпеки;
22.	утримання у справному стані засобів цивільного та протипожежного захисту, недопущення їх використання не за призначенням;
23.	здійснення заходів щодо впровадження автоматичних засобів виявлення та гасіння пожеж і використання для цієї мети виробничої автоматики;
24.	своєчасне інформування відповідних органів та підрозділів цивільного захисту про несправність протипожежної техніки, систем протипожежного захисту, водопостачання, а також про закриття доріг і проїздів на відповідній території;
25.	виконання інших завдань і заходів у сфері цивільного захисту, передбачених Кодексом цивільного захисту України та іншими законодавчими актами.

Етап II – в'яснення принципів спільної праці

Викладач пояснює слухачам, що всі можливості є позитивними, хоча можуть виражати різні концепції, що вони вибирають не поміж поганого чи доброго, а серед різних точок зору. Аргументи слухачів повинні бути переконливими.

Етап III – індивідуальні вибори

Кожен з учасників повинен спочатку сам, без консультації з іншими, вибрати з отримуваної кількості числа 5 найголовніших на їхню думку завдань та обов'язків керівників суб'єктів господарювання у сфері цивільного захисту, котрі вважає за найбільш вдалі в конкретній ситуації. Цей етап є важливим, не можна його обминати. Якщо кожен з тих, хто дискутує, не виконає сам завчасно вибору, якщо до свого вибору хоч трохи не звикне — група надто легко досягне консенсусу. Він постане в результаті взаємності, а не глибокого осмислення групою.

Етап IV — поділ на малі групи

В залежності від кількості учасників, викладач об'єднує слухачів у 4-7 груп.

Етап V — робота в малих групах

Учасники малої групи мають завдання зробити вибір спільної п'ятірки завдань та обов'язків, причому можуть один одного лише переконувати, однак не можуть це вирішувати шляхом голосування, а їхній спільний вибір мусить бути одностайним.

Етап VI — ієрархізація

Цей етап є необов'язковим варіантом. Викладач просить, щоб слухачі впорядкували за важливістю зроблений вибір, присвоюючи найважливішому п'ять пунктів, а найменш важливому з вибраних – один пункт. Цей варіант варто застосовувати в невеликих групах, бо він значно полегшить визначення найбільш пріоритетних рішень.

Етап VII — представлення результатів

Представники груп презентують результати своєї праці — викладач записує їх на дошці, не коментуючи, однак просить представників груп про короткий коментар до виконаних виборів.

Додаток 4

Питання для роботи з методом «Делфі»

Тема: «Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій»

Мета: закріпити знання та навички слухачів із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій

№з/ п	Питання	Відповідь
1.	Що таке «оповіщення»? який порядок оповіщення ви знаєте?	
2.	Хто і для чого повинен надавати інформацію з питань цивільного захисту?	
3.	Що належить до захисних споруд та хто підлягає укриттю?	
4	Як Ви вважаєте, яку роль відіграє евакуація у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій?	
5	Хто повинен приймати рішення щодо проведення евакуації населення та на кого покладаються обов'язки з організації та забезпечення евакуації населення у разі загрози або виникнення надзвичайної ситуації?	

Додаток 5

Тема: «Організація управління діями служби у разі виникнення надзвичайної ситуації»

Категорія слухачів: особи, які утворюють спеціалізовані служби цивільного захисту, утворені МОБВ, ОМС

Симуляція: у населеному пункті «Z» 5 січня о 23 годині 05 хвилин під час транспортування вантажу тягач із цистернами зрідженого газу попав у ДТП. У

результаті чого стався витік газу та вибух, внаслідок якого пошкоджено та знищено три 4-поверхових житлових будинки, три під'їзди в кожному.

Завдання №1: з отриманої інформації зробити висновки та прогнози розвитку НС.

Завдання №2: навести алгоритм дій (заповнити таблицю) керівника спеціалізованої служби з отриманням додаткових даних, а саме: один будинок частково зруйнований, у другому – пошкоджено 2 під'їзди та виникла пожежа, якою охоплено 150 м², тиск у гідрантах недостатній; загинуло 2 особи, отримали травми різного ступеня тяжкості 33 особи; на виклик виїхало дві бригади швидкої допомоги; за даними гідрометеорологічного центру цієї ночі очікується зниження температури до – 20 С, до 40 сантиметрів опадів у вигляді снігу та довготривалі хуртовини з поривами вітру до 10-15 м/с.

№ з/п	Найменування заходів	Примітки
1.	<p align="center">Визначення завдання</p> <p>1) Оцінка обстановки _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>2) Прогноз розвитку подій _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>3) Основна мета вашої спеціалізованої служби при ліквідації цієї НС</p> <p>_____</p> <p>_____</p>	
2.	<p align="center">Шляхи вирішення завдання</p> <p>1) Оцінка необхідних сил</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>2) Оцінка засобів _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>3) Час, місце та спосіб застосування сил і засобів _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>	

	<hr/>	
3.	<p>Прийняття рішення для ведення оперативних дій</p> <p>1) Узгодження з керівником робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій (штабом, якими спеціалізованими службами та що необхідно узгодити)_____</p> <hr/> <hr/> <hr/> <p>2) Надання розпоряджень (кому, стисла суть розпоряджень)</p> <hr/> <hr/> <hr/> <p>3) Організація управління (спосіб зв'язку, взаємодія, сигнали небезпеки)_____</p> <hr/> <hr/> <hr/>	